

S melegszik arcuk téli sápadása
A fájdalmat előző nagy csodán;
nem jártak nekik még soha, soha dalban,
s most megindulnak énekem nyomán.

Régi magyar diákélet.

Írta: Hegyi Ödön.

versengésben, mit
öt dúsvagyoni vá-
rosunk folytatott az
új egyetemért, meg-
nyitlakt az emléke-
zés zsilipjei ősi fő-
iskoláinkra is. Meg-

elevenedtek előttünk a daloskedvű, nagybaju-
szu togátusok, a szilajverű jurátusok, az éhes
mendikánsok és fölöttük a gondviselők: a szí-
goru contrascribák, a komoly seniorok, a tudós
professzorok s a tiszteletreméltó rektorok alak-
jai. A főiskolai civisek kis köztársaságának, a
coetusnak azonban máig sem akadt hiszto-
rikusa. Pedig mennyi szín és hangulat van Deb-
recen, Sárospatak, Nagyenyed és Marosvásár-
hely agg kollégiumainak multjában, a vidám és
dolgos régi diákélet feljegyzéseiben. Ahogy most
forgatom az apránként kiadogatott régi rendszá-
bályokat, a tizenhatodik és tizenhetedik századi
főiskolai törvényeket, látom, hogy még belle-
tristáink se méltatták elég figyelemre azt a vi-
dám és bus, megható és felbuzdító, különös és
rokonszenves diákéletet. Kincseshánya van eb-
ben a régi magyar társasélet rajzolója és törté-
neti elbeszélések költője számára. Hiszen csak
a paragrafusokba szedett rendszabályokat ol-
vasva, a színező konkrét eseteket tartalmazó
iskolai jegyzőkönyvek ismerete nélkül is, pom-
pás eleven kép alakul ki előttünk a régi magyar
diákság tarka életrendjéből. Lábra kapnak az
öblös fazekak, melyekben a coquus városzerte
gyűjtögette a töltött káposztát, hangzik a dü-
börgő machina, mit fűrgelábu ifjak húztak, ha tűz
ütött ki a városban, szól a cula, a debreceni kol-
légium szomorú esengése, mely mindig bánatot
hirdetett: halált, eleget szedelmet, vagy ki-
csapatást. És harsonkaszómba formált
cantus, amely ott volt a vidám ünnepeken is, a
halotti toron is, amely kívánatos volt mulató
nagyuraimék előtt s amelynek „összhangzatos
énekére“ megvigasztalódtak a temetésen a ha-
lottjuk siratók.

Összekapargattunk tehát mindent, ami a
rég magyar diákéletéről irottan található, átbön-
gészttük a legibb főiskolák monográfiáit, — ami
van — a tudós értekezéseket, mik a száz és
kétszázéves iskolai törvényeket ismertetik, a
főiskolai értesítőket, amikben akadt adat és itt
adjuk, ami a magyar diákságnak évszázadok
előtt való életét felfedi és jellemzi, a kemény re-
gulákat, mik éberem örködtek a studensek min-
den percén, nappal és éjjel. Nyilván hézagos s
nem kimerítő a munkánk ebben sem. Csak azt
akartuk vele, hogy meglíbbentsük a fátyolt,
amely feledésbe hajtja ezt az érdekes kulturtör-
téneti részletet s eleget értünk el, ha valaki
olyannak marad a szájában cikkünk ize, aki hi-
vatott az újságíró témáját részletesen, pontosan
kidolgozni; s erre ráér.

Főiskoláink, a debreceni, sárospataki, nagy-
enyedi, marosvásárhelyi református főiskolák
törvényei a németországi egyetemek, különö-
sen a wittenbergai magyar Bursa rendszabá-
lyai alapján készültek. Komolyabb, puritánabb
tehát a rendszabás és mindjárt a tanuló beikta-
tása is, mint például a párisi egyetemen. Nálunk
a rektornak adott parolával és esküvételével tör-
ténik a tanuló felvétele, Párisban pedig komikus
színházi ceremóniával. Itt a depositor, a felvételt
teljesítő tanár, korommal befesti a jelentkezők
arcát, számfülekét és ökörszarvakat tűz a fe-
jükre, szájukba pedig sertésagyarakat taszit, az-
után az így felékesített sokadalomból horggal
fogja ki a vicánkoló maskarákat, majd leszedi
róluk a füleket-szarvakat, jelezve, hogy fel van-
nak véve, megtisztítván őket az állatiasság je-
leitől, amit az iskola majd még akkurátusabban
el fog végezni.

Nálunk, mondom, nem történt ilyen vidá-
man a felvétel. Itt szigorú fogadalom figyelmez-
tet arra, hogy nagyon komoly munkára vállal-
kozott, aki az iskola kötelékébe lép. Ennek fe-
jében azonban tagja lett a civis, kit később, a
tizennyolcadik század végén, egyszerűen stu-
diosus-sá degradáltak, egy kis köztársaságnak,
amelyben magaválasztotta tisztviselők rendel-
keztek vele, ahol a gyámoltalan kis diákok nem
csak dolgoztatta, de övta is és tanította az öreg
diák. Heten, kilencen közös kamarában laktak,
közös asztalnál étkeztek, bátor, az ételt külön
munkával kellett megkeresni és megérdemelni.
A tudományokért, amiket az iskola osztogatott,
természetesen tandíjat is kellett fizetni. Ez azon-
ban sokféleképpen rovdódhatott le. Nem csak
pénzrel. S aszerint, amilyen módon történt a
tandijfizetés, formailag külön név kasztok kép-
ződtek a tanulók közt. A pénzzel fizetők numis-
táknak neveződtek. Cibisták voltak, akik heten-
kint egy fazék ételt vittek a coetus asztalára,
panisták, akik heti egy cipóval váltották meg
jogukat a tudományokra. A mendicansok (szol-
gatanulók) lakást és ételmet kaptak a kollé-
giumban azért, hogy kiszolgálják néhány öreg
tanulót; a kis neutralisták pedig magának a kol-
légiumnak dolgoztak, szaladoztak s ezért még
egy kis pénz is járt nekik a közös kasszából. A
panisták egy cipóért takarítottak.

Már a küntlakó diákoknak kevesebb terhük
volt. A helyben lakók azonban tél idején a köny-
veik mellett egy köteg fát is tartoztak bevinni
az iskolába. A nemes ifjak s az idegenből jöttek
tél elején egy szekér fával váltották meg ezt a
kötelességüket. A főrendű tanulókat, amilyenek
a nagyszombati egyetemre sokan jártak (1739-
ben csak gróf Erdődy volt kilenc, Eszterházy
meg huszonegy), azzal is megkülönböztették,
hogy külön anyakönyvelték őket. Ezek azonban
s általán a kintlakók, a publicusok, csak kevésbé
jellemezik a főiskolai életet. A régi diákélet kü-
lönösségei a kollégium falain belül, a bentlakók
köztársaságában tűnnek ki. Legnevezetesebb eb-
ben a tanuló-tisztviselők gárdája.

Tisztviselőit maguk a diákság választja.
Mindnyájuk képviselője a senior, kit a diákok
szavazata alapján a tanári kar erősít meg tisz-
tében. Ő a legfőbb tanulmányi felügyelő, aki
figyel a jó erkölcsökre, az előmenetelre, de ha
kell a diákok érdekében szembeszáll rektor-
nammal is. A sárospataki főiskolában kérés-
gös munkálért kabott a senior havonként tíz de-
nárt, övé volt a büntetések egyharmada, meg
az iskola pincéjéből minden hordónak a seprője.
Bethlen Gábor fejérvár-nagyenyedi kollégiumá-
ban a tizennyolcadik század elején még dézma-
bor volt a senior fizetsége, de aztán „sulyos
okokból“, pénzen váltották meg a boriárandó-
ságot. Havi negyven forinton, ami igen nagy
összeg volt. A senior helyettese a contra-
scriba, akit subrektornak is neveztek.
Ez ügyelt fel a diáki erkölcsökre — olyan rend-
örkapitány-féle volt — s mindjárt vitte is a
bűnöst a bíróság elé. Ő kezelte a seniorral a
diákság pénztárát, amelyet a cantus, a temeté-
seken való adstálások, a különféle büntetéspén-
zek és az alamiznagyűjtők naponként szaporí-
tottak. Jól kellett azonban ügyelnie a contrascri-
bának, nehogy hamis pénzzel fizesse ki a ro-
vársra került diák, mert a kasszában talált min-
den hamispénz az ő havi járandóságának kielé-
gítésére ment.

A két főtisztviselőn kívül még egy sereg
officiális-diák volt. A praebitor amo-
lyan tisztartóféle. Felügyel a főiskola gazda-
ságára; gondoskodik a gabonabeszedéstről és
az öröltetésről. A coquus, kinek hivatala két
hónapig tart, a mendikánsokkal bejárja
a várost s a kollégium kosarait igyekszik meg-
tölteni jóféle étellekkel a városi polgárok kony-
háján. A szerzett ételből legerősebb a seniornak
járt egy fazék, azután magának a coquusnak
és kollégájának egy-egy tál étel, a mendikán-
soknak 3—4 tál, a többi pedig a közös asztalra
ment. Az eltört fazekak árát azonban egyedül
a coquus fedezte. Furcsa hivatal volt az ex plo-
ratoré. Naponként ki kellett mennie a vá-
rosba és kiszimatolni, hogy hol készül vendég-
ség. Ahol két asztal vendéget látott, nosza ro-
hant társaiért és már jött is a cantus, amelyet
a mulató urak mindig nagy örömmel fogadtak,
megvendégeltek és megfizettek. Amit ettek, az
egészen az énekeseké volt, de a pénzt az utolsó
petáig be kellett szolgáltatni a közös kasz-

szába. Nem ilyen derűs a lotó tisztje. S tart három hónapig. Büntetésből még tovább is. Az volt a dolga, hogy az ebédhez kiosztotta a tállakat (hogy tiszták legyenek, gondoskodnia kellett róla akár maga mosta el az edényt, akár mással mosatta.) Étkezés után összeszedte a tállakat s az asztalokról letakarította a csontokat, kenyérmorszákat s egyéb ételhulladékokat.

Az oeconomus télen-nyáron három órákor jelt adott a csengővel a fölkelésre, este pedig jelezte az éjjeli nyugalomra térés óráját. Kivonulásokkor vigyázott a rendre, szerdán és szombaton kitakarította a szobákat, amit a szolgatartók végeztek. A corycaeusok a kollégiumon kívül ügyeltek a rendre. Akit szánkózáson, sikárkózáson kaptak, vagy aki madarászott, halászott, a folyóban fürdött, rögtön bekerült a jegyzőkönyvbe, fizetvén azután tíz—ötven denárokat a kihágásért. A vigi-tek kettenként fölváltva éjjeleztek. Az egyik kilenc órától éjfelé, a másik ettől kezdve reggeli háromig vigyázott, hogy alszanak-e az ifjak, a kerítésen által nem igyekeznek-e kifelé valamelyik. Nappal a janitorok őrködtek a felett, nehogy engedély nélkül kísértájon valamelyik tanuló. Külön őrök voltak azután az iskolai börtön, a carcer, mellett is, akik arra vigyáztak, hogy a becsukott diák unalmában nem cselekszik-e odabent valami istentelen dolgot. A dispensator kiosztotta az ételt, a praebitor a kenyeret és bort, a calefactor fűtötte és gondozta a kályhákat, a culinarius inspector felügyelt a főzésre, az apparitor meginválta a tanárt az előadásra, az inspector őrködött a szolgagyermek felett, a cursorok fonott korbácsos a kezükben felügyeltek a látszó legénykékre és végrehajtották a büntetéseket. Machinistáknak nevezettek a tüzoltó-diákok, cantoroknak a halotti énekesek, bajulatoroknak, kik a koporsót cipelték.

A senior és contrascriba a választott primariusokkal, akik egyhelyütt juratusoknak, másutt assessoroknak is nevezetteknek, alkotják az iskolai tanácsot, a sedriát. A juratusok havonként huszonöt forint fizetést kaptak a nagyenyedi kollégiumban. Volt dolguk, meg mindenteljesen itélkezni kellett valamelyik büntetéses diák felett.

Tartott gyűléseket nagy dolgok idején maga az egész coetus is. Amikor panasz volt valamelyik tanár vagy a rector ellen. Sőt megtörtént Debreczenben, hogy a városi hatóság intézkedését bíralták fölül a főiskolai gyűlésen. 1627-ben például a debreceni diákok kimondták, hogy mindannyian elhagyják az iskolát, ha vissza nem adják nekik a céhek részéről élvezett járandóságokat, amiket a városi tanács az új templom építésére fordított. A végén Rákóczy György fejedelem, a kollégium nagy pátrónusának közbelépésére meg is kapták, amit követeltek. Husz év múlva megint nagy háborúság folyt a debreceni főiskolában. Ekkor a rector, Szokolai István ellen volt panasz a diákoknak. A magisztrátus el akarta fogatni a „zendülés“ vezéreit, de a diákok karddal fogadták a poroszokat és valóságos csata kerekedett a kollégium bezárt kapujánál. Később a városi tanács kénytelen volt kétszázötven forintot fizetni az egyik diáknak fájdalomdíjképpen, levágatván az egyik füle e csetepatéban. Így rendelkezett 1650-ben a debreceni semi-generalis zsinat II. Rákóczy György parancsára.

A főiskolai tanulóifjuság külön státusa kifejezésre jut a ruházkozásban is. Mindegyik kollégium szigorú szabályokban előírja a ruha minden darabjának mineműségét. A vásárhelyi főiskola szabályzata így intézkedik ebben: A mente s nadrág sötétkék posztóból legyen perzsiai bárányprémmel és gömbölyű fekete zsinórral. A sultás, költséges és szükségtelen lévén, tilalmas. A mente olyan hosszú legyen, hogy a kinyújtott kéz elérje a végét. Lajblit muszaj hordani. Nappal papucsban ülni — tilos. Általán: nyakravaló, lajblit, nadrág és csizma nélkül nappal senki se találtassék. A nyakravaló nyáron fehér, télen fekete. De nem ám csipkés! Csizma hosszuszárú dukál, fekete zsinórral. De a stekli tilalmas. A kalap háromszegletre felkötve hordassék. „A reá akasztott mántóli azonban leszaggatódik.“ Alumnus-

hoz illetlen nagyon bokrosra kötni a nyakravalót. Ingnek sem gallérija, sem sapudlija, sem pántlikája a felsőruha alól ki ne tessen. A nagy kabátgallér már azért is szükségtelen, mert nem gazdaságos, köpönyeget különben csak „nagy esésben“ és nagy hidegben szabad fölvenni, egyébkor soha sem. „A zsiros haj tanulóhoz illetlen“, ezért is keményen tilalmaztatik. Fésül viselni nem szabad, „hanem hogy az üstököt a szél előre ne szórja, az üstököt szabad lenyiratni.“ Keztyűt csak télen szabad viselni. A nád-, venyige- vagy akármely lagirozott pálcá tilalmas.

A sárospataki főiskola nem ad ilyen részletes utasítást a ruházkozásra nézve, de elvárja, hogy a ruha ne legyen formátlan. Aki tanulóhoz nem méltó ruhában jár, vagy „fejét mint a török, borotválja, husz denár büntetést fizet.“ A haj hátsó része a füleket félig takarja be, vagy legalább a fül hegyéig érjen. Nagyenyeden, hol a tizenharmadik században évenként hat-hétezer diák tartózkodott, az ifjuság 1835-ig tógában járt. Attól kezdve a diákuha volt: fekete magyarka, fekete német nadrág, francia magastetejű kalap.

Debreczenben már a tizenhatodik század derekén egyenruhát szabnak a diákokra. I. Rákóczy György ezt a ruhát írta elő: bokáigérő, kapcsos, sötétzsinu dalmány, a fölött zöld tóga, sárga zsinóros hajtókával, hosszú süveg (a „sinkó“), felül kinyuló zöld rojtokkal. Ilyen volt Bethlen Gábor udvari tisztjeinek a ruhája is. II. József figyelme a diákság ruhájára is kiterjedt. 1770-ben meglátogatva Debreczont, távozása után gróf Forgács, királyi biztos új egyenruháról alkudozik a főiskola előjáróságával. 1774-től zöld tógát fekete palást váltja fel, a sinkót pedig háromszögletű kalap. A következő esztendőben azonban a palást helyett rókatorkos mentét viselnek a diákok. 1803-ban gombos, fekete dalmány a diákuha, 1845-től térdigérő Zrinyi.

A ruhán kívül gondja van az iskolának Debreczenben is a diák egész külső megjelenésére. A fodorított haj — mondja a szabályzat — illetlen. „A hosszú haj és hosszú bajusz — tisztátalan“. De török módra kopasz se legyen a diák. Kalap mellett bokráját nem tűr meg a regula. Tilos a csapott kalap, mely a nyakszirtig ér. Nem szabad viselni a magas gallert, széles övet és katonaköpenyt. Az utcán és falun járva csak tógában szabad megjelenni. 1748-ban megróvjia a szabályzat, hogy némely diák össze nem gombolt mentében „kevénykedik“. A csipkés ing szörnyen tilalmas. A keztyű vagy fekete legyen, vagy szegszinű. Aki fölött ruhában jár, megfosztódik tőle. A tóga többnyire rókaprémes, földigérő, bő ruha volt. Komoly, tiszteletes ruha, amint illet is a diákhöz, akinek egy 1714-ben kelt rendszabás meghagyja: „hosszu üstököt ne viseljen korona módra; a hosszú kucsmát letelve; mostan usuáltatott kurta dalmányt ne csinálhasson; szines, zsinorozás, gombozás ne usurpáltassék, a mentét félvállra ne viseljék és a latta baltát ne hordozzanak“.

Ha ilyen akkurátus parancsokat osztogatott az iskola, volt is módja rá, hogy érvényt szerezzen azoknak. Minden kihágásnak és szabálytalanságnak meg volt szabva a büntetése s azt a főiskola menten ki is utalványozta. Főiskolai tanuló felett nem is volt joga más hatóságnak. A nagyszombati egyetemnek ius gladii-ja is volt. Lefejeztethette a főbenjáró bűnösöket s élt is e hatalmával. Így mindjárt az első egyetemi bíró: Eszterházy Dániel gróf 1647-en két tanuló felett fejeztetett le az egyetemteren Nagyszombatban. Fél századdal később (1694-ben) „Priucipista Franciscus Berthoty“, előbb lefejeztetett, azután elégettetett, minek utána már előbb kicsapták holmi „éjjeli grassatiók“ miatt. A Martinovic-pörben szerepelt egyetemi hallgatók felett is az egyetemi bíróság ítélkezett. Közülük Szolárscsik Sándor jogszigorlót lefejezték (1795. június 3-án) Pruzsinszky Józsefet három évi várfogságra küldték, Vrhovszky Samut és Hirgeist Ferenc jogászt előbb halálra ítélték, azután kegyelemből várfogságra zárták.

A többi főiskola nem mondhatott ki halálos ítéletet, de azért volt válogatni valója a büntetések közt. Ilyenek voltak: a becsukás, megbotozás, megkorbácsolás, kitiltás. Minden főiskolának volt börtöne. A pesti egyetemen a lépcső alatti sötét kamara szolgált erre a célra. Télen, hogy meg ne fagyjon benne a diák, in-

kább enyhítették a büntetést és a pedellus lakásán szobaáristomra fogták. A kollégiumokban a contrascriba őrizte a carcer kulcsát. Aki elcsukott társát kiszabadította, magát ültették a helyére. Jósokára, csak 1792-ben, rendelkezik arról törvény, a nagyenyedi főiskola statutuma, hogy a börtön „tisztességes“ legyen.

Sok dolga volt a korbácsnak. Minden főiskola kiadási jegyzékében sűrűn szerepel a contrascriba bejegyzése: „ui korbács csinálódott“, „uia kellett fonatni a korbácsot“, „eltört a korbács nyele“. Két-tíz suhintás járt a korbácsból; bottal legfeljebb hatot csaptak a diák dereka alá. Mégis keményebb büntetés volt a kitiltás. Mikor kilökték a diákot a coetusból, Debreczenben ilyenkor meghúzták a „culát“ is, a nagykapu fölötti torony kisharangját, melyet II. Rákóczy György ajándékozott a kollégiumnak. A kicsapásra ítélt diákot előbb megveszszözték, az egész diáksereg jelenlétében, azután kilökték a kollégiumból. Az ilyenekből lettek a „garabonciás diákok“, kik faluról-falura jártak, tivornyáztak, büvész mesterséggel keresték kenyerüket s italukat. A kóborló diákokat nem tűrték meg a kollégium körül sem és például Sárospatakon maga a község kilödi a ilyeneket. Annál nagyobb becsületben állottak a vándordiákok, kik az iskola irásával igazolták, hogy országmegismerni járnak az utakat. Külső országokban is mindenütt szívesen fogadták az ilyeneket. Börnemisza Péter nyolc forinttal ment ki Németországba, nyolc évig volt ott és nyolc forinttal jött vissza.

Meg kell vallani, hogy a diákok elég alkalmat is szolgáltatottak arra, hogy büntetés érje őket. Már kétszáz év előtt is legtöbb baj a jogászokkal volt az egyetemen. Barkóczy primás direkté ő miattuk szigorította meg az egyetem rendszabályait 1764-ben. Azt mondja az érsek panaszos latin levelében: „Nagy fájdalommal vettük észre, hogy a tanulók, kiváltk éppen azok, kik jogot tanulni jönnek össze Nagyszombatban, annyira szabadon élnek, hogy a többi jóerkölcsű tanulókat megbotránkoztatják, az egész város nyugalma megzavarják“. Mikor Budára helyezték át az egyetemet, szó is volt arról, hogy a jogászokat épp úgy közös lakásra fogják, mint a kispapokat. Azonban a terv kivihetetlennek bizonyult.

A szilajvérű ifjuság megzabolására minden főiskola s az egyetem, szigorú szabályokat állít fel az istenes, áttatós gyakorlatok irányában. Az egyetemi hallgatóknak tehát, Barkóczy primás rendelete értelmében (1764), minden nap misére kellett menniök, vasár- és ünnepnapon prédikációt kellett hallgatni, be kellett lépniök a Boldogságos Szűzről címzett társulatba, minden hónapban és nagy ünnepek előtt külön is meg kellett gyónni. Hogy a misén jelen volt, azzal jelezte a diák, hogy a sekrestyében a névsortáblán faszöveget szurt a neve mellé. Így ellenőrizték ezt 1792-től 1848-ig. Roppant gyakori azonban a panasz, hogy a jogászok és az orvostanhallgatók elhanyagolják a misét. Jobb soruk lett ezeknek II. József alatt, aki eltörölte a kongregációkat, az ifjuság vallási társulatait és megszüntette a kötelező misehallgatást. A reformátor halála után azonban megint életbe léptették, 1789-ben, a szentgyakorlatokat. Sok baj volt amiatt is, hogy az egyetemi hallgatók nem tartották meg a szombati böjtöt. Az egyetemi tanács sokszor ártírt emiatt a városi tanácshoz, hogy büntesse meg a szállásadókat, akik hussal tartják a diákokat böjt napján is. A hajlandóság erre meg is volt a magisztrátusban, de nem tudta, hogy foglaljon neki a dolognak.

Már a református kollégiumoknak több módjuk volt arra, hogy ellenőrizzék és büntessék a vallási gyakorlatokban hanyag tanulókat. A sárospataki főiskola 1621. évi törvényei négy denárt fizettetnek a diákkal, aki elmaradt a vásárnapi isteni tiszteletről. Ugyane törvény lelkére köti a diákoknak, hogy az egyházi beszéd alatt „ne aluggyanak“. Maros-Vásárhelyen három pálcát kapott, aki elmaradt a templomból s ha nem tudta elmondani a szent beszéd tartalmát, elvonták tőle az ebédet. De nem csak a templomban kell jámborul viselkednie a tanulóknak, hanem otthon is, a kollégiumban. Így nagyon tilalmas a káromkodás. A marosvásárhelyi főiskola tizenhetedik századi törvényei a káromkodót első ízben huszonöt denárral büntetik, azután nyilvános bocsánatkéréssel és vesszőzés-

sel, végül kicsapással. A debreczeni kollégium rendszabályai megvesszőztek, aki mások halatára elszólta magát, mondván: „A Teremtőt”, vagy „A lelkemrel”. Aki pedig „Adta Teremtettéz”, egy hétig vizen és kenyéren busulhatott a carcerben.

A főiskolai törvények a nappal és éjszaka minden dolgában vizsga szemmel őrködnek a tanuló viselkedése felett. Nappal is csak engedélyvel mehet ki a diák a kollégiumból. Meghagyja azonban a debreczeni rendszabály, hogy csak kettesével mehetnek ki az ifjak s „hónuk alatt könyvet” vigyenek. Vásárkor és ünnepnapon egyáltalán tilos a kimenés. Ilyenkor ugyanis könnyen kerülne alkalom egy kis mulatozásra. Tilos a korozás, avagy, miként a marosvásárhelyi főiskola XVII. századi rendtartása mondja: „tilos a piacon csak azért sétálgatni, hogy mások nézegessék”.

Az utcán pipázni minden iskolai törvény szerint roppant tilalmas. Aki a kollégium udvarán, vagy az étkező-szobában, vagy a tanteremben pipázik, pipája összetöretik, dohányját szét-szórják.

Szokásban volt, hogy a városi polgárok olykor-olykor meghívták ebédre valamelyik főiskolai polgárt. Az ilyen vendégeskedő diákot, jó idején figyelmezteti a marosvásárhelyi rendszabály, hogy ha az ebéden „ugy leiszsa magát, hogy a karban elalszik, hány vagy ásitozik”, eltávolítják az iskolából. Mivel pedig különösen a sátoros ünnepek igen alkalmasoknak bizonyultak a mértéktelenségre, e napokon egyáltalán nem bocsátották ki a diákokat semmi meghívásra. Néha napján megesezt, hogy a tanuló is vendéget fogadott. Úgyeljen azonban a vendéglátó diák, mert (mondja a sárospataki törvény) „aki az idegen vendéget addig marasztalja, míg le nem részegszik s nem akadályozza meg, hogy ne lármázzon, husz denárt fizet”. Általában pedig tilos is volt a vendégeskedés az iskolában. Csak a távozó diákok csaphattak „kenyereserpajtásai”-nak egy kis traktamentumot, de ha ebben is túlzásba mentek, a távozót nem kísérhették ki a város határáig a pajtásai, akik ráadásul még fejenként tíz denár büntetést is fizettek. (Sárospatak.) A punitán debreczeniek még azt is büntették, ha valami finnyás togátus kávéit ivott. Az ilyen egy ünnepi legatitot vesztett. Annál inkább érthető, hogy a zenélést is csak módjával, szerdán, pénteken és szünetek délutánjain, engedték meg. Hiszen Debreczen, egy 1649-ben kelt városi jegyzőkönyv tanúsága szerint, a városban sem tűrte meg a zenészeket. „A városból a zenészek kitiltattak, mert nem zene, hanem sziv s nem lant, hanem kegyes nyelv tetszik az Urnak”.

Tilos minden zajos játék. A pesti egyetem tanuló különösen a szánkázásban találták kedvüket és lármájukkal felverték az utcát. Sokat tudna mesélni erről az Aula mater cartere, ha még megvolna. A sárospataki diákokat figyelmeztetik: „aki jégen csuszkál, vagy szánkáz, hógolyokkal dobálóz, madarászni jár, fára, falra, toronyra, sziklára mászik, ha nagyobb: fizet tíz denárt, ha kisebb tíz vesszőt kap”. A vadászattól, madarászattól és halászattól óva inti a Bethlen-kollégium tanulóit a kegyes fejedelem.

Színházba vagy táncmulatságokba való járás még a küntlakó egyetemi polgároknak is jóskáig tilalmas. II. József alatt kaptak erre engedélyt, de a helyi hatóságoknak lelkére kötötték, hogy külön biztosok által ügyeltesseken ott a diákokra. Később dékáni engedély kellett az e fajta mulatságokhoz, a Hetz-házba azonban, ahol vadállatok viaskodása történt, semmikor se volt szabad elmenni. S mert a színházban is bajt okozott a heves ifjuság. 1792-ben már a nősvostanhallgatóknak sem engedi meg a királyi helytartótanács a színházba járást, noha maga az orvosi kar kéri hallgatói számára az engedélyt.

Az egyetemi hallgatóknak a tanév kezdetétől szent György napjáig esti kilenc órákor, azontul esti tíz órákor haza kellett menniök. Az éjjeli „grasszálókat” keményen büntették. A kollégiumok kapuit este kilenckor bezárták s a contrascribákkal éjjel bejárta a dormitóriumokat, hogy mindenki ágyában van-e? Keményen intik is a szabályok a tanulókat, hogy „a rendes kimaradási időn túl nem szabad elhagyni szobájukat sem az ajtón, sem a zablakon, sem

pedig a háztetőn keresztül”. A sárospataki főiskola 25—50 denárral bünteti, aki a kerítésen átmászik, még ha bizonyulna is, hogy tisztességes helyen volt a diák. Ez azonban ritkán bizonyult be s így gyakori volt emiatt a nagyobb büntetés, az elcsapatás is. Marosvásárhelyen nem denárokkal, hanem tizenkét pálcával büntették, aki a kerítésen átmászott. Amelyik debreczeni diáknak kimenő engedélye volt és kapuzárás után tért meg, mikor a janitor már átadta a kollégium kapujának kulcsát a contrascribának, egy heti carcert szenvedett. Aki tíz órán túl az utcán csavargott, elfoghatták a városi örök. Ha birtak vele. Ellenben többnyire a városi örök kaptak ki, ami miatt sok bajt volt minden főiskolában a városi tanácsossal. Híjába leselkedtek Pest-Budán is pedellusok a tanuló után, a korcsmázó diák mindig módot talált arra, hogy kijátszsa az alkalmatlan szimatolót. Persze kezükre jártak ebben maguk a korcsmárosok is, akiknek szidalmi miatt különben is sokszor ment panasz a pedellustól a rektorprofesszorhoz, innen a városi tanácshoz. Híjába való volt a tilalom, hogy a diákok kerüljék a zug- és gyanus helyeket, ne menjenek lakadalomba sem, farsangkor ne álarcsokodjanak és tartózkodjanak éjjelenként a „cyclopi” lármától. 1791-ben maga Pest-megye is átír az egyetem rektorához a diákság éjjeli zene-bonája miatt. Az érdeemes egyetemi tanács azzal véli végét az éjjeli mulatozásoknak, hogy bepanaszolja a városi magisztrátusnál a zsidókat, kik nem csak a sétatereken megszólják a szembejövő diákokat, hanem vakmerően fölkeresik őket a lakásokon is és ravaszul kicsikarják tőlük ruháikat, óráikat és másféle hasznos dolgaikat — potom áron”. (1799.) De ha nem jött az ószeres zsidó a diákhoz, ment ez ő hozzá, hogy legyen pénz éjszakára.

Napirenden voltak a verekedések is a diákok, mesterlegények, katonák és „békés polgárok” közt. Pesten, a Kolbacher-kertben sok mesterlegény véres feje emlegette a diákok virtusát, akik például 1780-ban akkora ribilliót csaptak a budai országúton, hogy a katonai őrzőjárnak kellett közjelennie. Nem hiányzott azonban az ilyen heves mulatság a vidéken sem. Pedig a sárospataki főiskola mindjárt kicsapással fenyegette meg, aki „mást lepedőben a levegőben forgat”, így szerezvén magának elégtételt. Természetes volt tehát, hogy minden főiskola erősen tiltja a fegyverek használatát. Így Barkóczy primás 1771-ben még a kardokat is elvétette a jurátusoktól. Mária Terézia jóváhagyta az érsek rendeletét, mert anyai szive megbotránkozott, mikor hallotta, hogy az egyetemi hallgatók, kiváltképpen a jogászok, éjjelenként kivont karddal kalandoznak az utcákon, odadöngetik kardjukat a kapukhoz és a békés polgárok házához, az egyetemi carcert feltörik és kiszabadítják pajtásaikat. Nagy ünnepeiséggel ment végebe 1772-ben a kardok elvétele. Külön királyi biztos — Bajzáth püspök — végezte a ceremóniát s amíg ez tartott az Aulában, a város kapuit bezárták s az utcákon katonai őrzőjárnak cirkáltak. Amikor azután később megint megengedték a kardviselést, este nyolc órán túl le kellett azt tenni. Aki karddal vagdalkozott, a dékán vagy rektor egyidőre eltiltotta az illetőt a kard viselésétől.

A református kollégiumok is szigorúan tiltják, ötven denárral és korbáccsal büntetik a „fegyverek, kardok, buzogányok, ijjak viselését”. A tóga alatt se legyen balta — mondja a marosvásárhelyi rendszabály. És a debreczeni szabályzat meghagyja, hogy még az „ugynevezett gerundiumokat” sem szabad a szobában tartani és „recreatio” idején is tilos a puskázás, különben a puska elvevődik”. A debreczeni kollégium 1704. évi törvényei szerint a fegyvereket közös helyen kell tartani s aki utra kél, kérje el a magáét az őrtől; 1792-ben már egyáltalán eltiltották a fegyverviselést.

A régi iskolai rendszabályokat, talán utolsó-nak, így összegezi az eperjesi evangélikus kollégiumnak 1843-ból való szabályzata: Tilos „éjjel kalandozni, a lakosok nyugalmát háborgatni, a katonai s polgári örökkel kikezdeni, ser-, bor-, kávéházak, korcsmák, játékhelyek látogatása; kertekbe törni (ezt a debreceni régi rendszabályok így részletezik: „sárga- és görög-dinnyét, vörös- és fokhagymát” orozni), erdőben tüzet rakni, különösen vadászni”.

Látnivaló, hogy nem csak rektor- és professzor uraiméknak, senioroknak és contrascribáknak volt sok bajuk a hevesvérű, főiskolai hallgatókkal (mindegyik bajszos legény volt már!), hanem a városi polgároknak is. Mégis szerették őket mindenek. A legatust örömmel fogadta az utolsó cseléd-ember is, a supplicans diákot nem bocsátotta el üres kosárral a legfukarabb asszony-néném sem. Hazafias ünnepek nem lehettek meg a diák-cantusok nélkül; a „harmonias temetések” tisztesség voltak az életben maradtaknak. A sárospataki énekkar például, amely egyidős az iskolával és már 1782-ben szerves egészsze lett, az egész országban hírt — nevet szerzett. Országos ünnep, templomszentelés nem is lett volna igazi ünnep a pataki cantus nélkül. Ünnep végeztével mindig akadt azután valami jókedvű ur, aki kuriájába vitte a nótás diákokat, torkig lakatta és marokszámra adta nekik a pénzt, az énekkar kasszájába. Mikor pedig meghalt valami módos, előkelő személy, jöttek az énekesdiákok: bokáig érő fekete tógában, amely vala fényes merinói szövethől, elől fekete selyem- vagy szőrgombokkal; tóga fölött rókatorkos zöld mente, hasonló zsimórzattal; fejükön fekete figaro, lábukon fekete saru; hosszú hajuk görbe fésűvel lefogva, hátul fekete farkocsa fonva. Jöttek az adstálók a koporsó mellé s amint megszólalt a háromszögbe állott énekkar, nem marad szem köny nélkül utcahosszant.

Vagy tíz ütött ki a városban s a másik percen már vágattak fecskendőjükkel a diákok, elől a gerundiumos legények, a machina mögött gyorslábú kis diákok és futott utjukból minden ember és a „csizmás, dolmányos machinisták” láttán megbizakodott a kárvalló. Ahol megvillant a diák-tüzeltők lámpása, dőngeni kezdett a fejsze és a gerundium, zuhogott a machina fecskendője, ott megtörtént minden, ami a veszedelem elfojtására bátor, önfeláldozó emberek tőlük. És be sokszor jött a magisztrátus dicsérete, hálája a machinistáknak és bőkezű ajándék a polgárságtól! De hányszor jött másnap a 25 denár bírság is, ami kivetődött „a tűz után elcsavargó” diákokra! Mert ilyen volt az a régi magyar diák: másokért a tűzbe ment, de soha se szalasztott el egy alkalmat sem, amiből maga kárt vehetett.

A te barátságod.

Irigyelik tőlem a te barátságod, —

Irigyelik, látod!

Nagy, gonosz megszólas a tudtomra adta

S ugy sajog a lelkem, ugy sajog miatta,

Egyre vérzik, lázong . . .

Tenger könybe sirtam, száz dalba elzengtem,

Hogy tudom, jól tudom: nem szeretsz te engem!

S hogy én nem is kérek, s hogy én nem is várok

Tőled semmit, semmit . . .

Mért irigyelik hát a te barátságod?

Kinek véték vele, ha megosztom búdat

S könnyitem terhét a töviskoszorudnak,

S örömd enyém is?

A boldogságnak sem állok útjában —

S ha fellelnéd azt egy más leány karjában:

Megáldnálak én is!

Hiszen csak a lelkem van melletted, nálad,

Évek is elmúlnak, amig egyszer látlak

S beszélhetek veled!

Amit te nekem adsz s amit én adhatok:

Néha-néha szálló röpke kicsiny lapok,

Néma kis levelek.

Ha tudnád, hogy nincsen semmim e világon,

Csak egynéhány balga, tűnő, semmi álom,

Amiért még járok, —

Amiért még élek céltalan, betegem:

Tán nem irigyelnék, tán meghagynák nekem

A te barátságod . . .

Krúszelyi Erzsike.